

Budućnost ne dolazi sama od sebe – osiguravanje i oblikovanje budućnosti kao politička zadaća*

Peter Weinbrenner
Sveučilište u Bilefeldu

1. TEZA

Sposobnost društva za budućnost ozbiljno je dovedena u pitanje ekološkom krizom industrijskog sistema. Oblikovanje i osiguravanje budućnosti novi su društveni zahtjevi, koji ukazuju na političku dimenziju ekoloških pitanja.

2. OBJEKTIVNA ANALIZA

Budućnost je dosad bila unaprijed opisana sadašnjost, povezana s čvrstim očekivanjem da će tehničko–ekonomski razvitak donositi u svim životnim područjima mnogo više blagostanja i životne kvalitete za sve više ljudi. Ovaj nesalomljivi optimizam i konsenzus u odnosu na napredak poljuljan je ne samo mogućnošću atomskog holokausta nego i prikradajućom krizom okoline (*Umweltkrise*). S ekološkog staništa, linearno ili gotovo eksponencijalno nastavljanje dosadašnjeg razvojnog trenda znači sigurnu propast (*Untergang*) ljudskog roda i time kraj svake budućnosti. Osiguravanje i oblikovanje budućnosti predstavlja utoliko društvenu zadaću prvorazrednog ranga i ukazuje na političku dimenziju ekoloških pitanja. Zato nije čudo da se pojam (shvaćanje) budućnosti razvio do ključnog društvenopolitičkog shvaćanja od najveće aktualnosti. Posljednjih godina nijedna partija nije se odrekla pojma budućnosti u svojem izbornom sloganu. Na izborima u proljeće 1989. godine u Berlinu CDU je, naprimjer, obećala »Svega više u budućnosti« (*Jede Menge Zukunft*). U sindikatima su održavani kongresi o budućnosti: IG Metal je u jesen 1988. godine organizirao internacionalni kongres o budućnosti s motom »Drugačija budućnost – solidarnost i sloboda« (*Die andere Zukunft – Solidarität und Freiheit*). U biltenu Ureda za tisak i informiranje Savezne vlade zaredali su govori saveznog kancelara, ministra njegove vlade te predsjednika države, u kojima je pojam »budućnost« istican u središtu svake tematike. Kao primjere ovdje treba spomenuti: »Odgovori za budućnost« (govor saveznog ministra prof. dr. Rite Süßmuth 12. listopada 1985. u Bonnu), »Zahtjevi budućnosti« (govor saveznog kancelara dr. Helmuta Kohla na partijskom kongresu Saveznog ujedinjenja Njemačkih saveza poslodavaca 11. prosinca 1986. u Bonnu), »Zajednička odgovornost politike i privrede za budućnost« (govor predsjednika države Richarda von Weizsäckera pred članovima Saveza njemačke industrije 7. lipnja 1988. u Bonnu).

* Prevedeno iz: *Grundfragen der Ökonomie. Diskussionsbeiträge zur politischen Bildung, Schriftenreihe Band 227. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 1989, str. 337–341 i 366–367.*

»Budućnost« ima konjunkturu i u socijalnim znanostima. Ispituju se prije svega dugoročne prognoze kao osnove za ekonomske i političke prognoze (planove). Scenariji predstavljeni u knjizi B. Tietza¹ riskiraju — unatoč svim nesigurnostima — predviđanje za razdoblje između 20 i 40 godina. Rolf Schwendter² u svojoj sadržajnoj »Historiji budućnosti« sa socijalističkog stanovišta skreće pozornost na to da je socijalistička misao *per se* orijentirana na budućnost.

Unatoč svim razlikama spoznajnih interesa, pozivanja na teorijska i empirijska fundiranja slažu se u svim scenarijima za SRNJ u odnosu na sljedeće nalaze:

— iskustva i strategije prošlosti sve su manje u stanju odgovoriti izazovima budućnosti,

— saniranje napuštenih deponija, preoblikovanje proizvodnje da bude prihvatljiva za okoliš i razvitak novih proizvodnji te sistemi za zbrinjavanje (*Entsorgungssysteme*) koji čuvaju okoliš centralni su zadaci sljedećeg stoljeća,

— već danas moraju se donijeti značajne ekološki relevantne odluke koje će pokazati svoje djelovanje tek nakon dvadeset ili više godina (npr. preorijentacija snabdijevanja energijom na očuvanje resursa, okolini podnošljive tehnologije),

— u budućnosti treba računati i s ekološkim krizama i katastrofama koje će pojačati »šok prilagođavanja« privrede,

— samo na prijelazu ovog stoljeća ekološke investicije iznosit će 320 milijardi DEM, a uz veću ekološku svijest gotovo 560 milijardi DEM.³

Pojmovi »opcije« i »djelatne alternative«, koji se ponovno pojavljuju u različitim dugoročnim studijama,⁴ upozoravaju na to da tijekom historije, a time i način ovladavanja ekološkom krizom, nije ni u kom slučaju unaprijed programiran i determiniran nepremostivom realnošću, nego se — upravo naprednom tehnikom i sve suptilnijim ekonomskim i političkim mehanizmima upravljanja — budućnost u principu može široko oblikovati. Time nije, s obzirom na mnogostruke tehničko-ekonomske i društvene potencijale oblikovanja, data samo jedna, već više budućnosti. Pitanja: »Kako želimo u budućnosti živjeti i raditi, proizvoditi i trošiti, stanovati i provoditi odmor?« i, prije svega, »Kako se želimo ophoditi s prirodom i njezinim resursima?« ukazuju na brojne opcije za buduća oblikovanja življenja kao i za organizaciju privrede i društva.

Moguće budućnosti čovjeka valja pronaći kroz otvorene, demokratske procese rasprave i odlučivanja te kroz humano i ekološko predočavanje cilja. Materijali M5 i M6* trebaju ukazati na to koje alternativne budućnosti i političke opcije treba upoznati te analizirati premise na kojima počivaju slike čovjeka i modeli društva. Pritom se ipak ne radi samo o velikim društvenopolitičkim projektima. Nadanje u budućnost mora biti primjereno i dnevnim situacijama i postupcima. Opcije koje imamo u našim svakodnevnim postupcima jesu, npr.: putovati autom ili vlakom; jesti ribu ili meso ili nijedno od toga; ići liječniku ili si sami pomoći; pješačiti Schwartzwaldom ili letjeti na Teneriffe itd. Rješavanje individualnih opcija može na društvenoj razini voditi diskusiji o promjenama odnosa unutar područja javnih dobara i usluga, kakve su, npr.,

1 Bruno Tietz, *Optionen bis 2030 — Szenarien und Handlungsalternativen für Wirtschaft und Gesellschaft in der Bundesrepublik*, Stuttgart 1986; *Prognos-Report Nr. 12: die Bundesrepublik 1990/2000/2010 — Die Entwicklung von Wirtschaft und Bevölkerung in der Bundesrepublik und in den Bundesländern bis 2010*, Stuttgart, 1986.

2 Rolf Schwendter, *Zur Geschichte der Zukunft. Zukunftsforschung und Sozialismus*, 2. Bde. Frankfurt am Main, 1982/1984.

3 Usporediti: *Der Spiegel*, 9/1987, str. 60.

4 Usporedi, naprimjer, B. B. Tietz (biljška br. 1).

* O tim materijalima govori se kasnije u tekstu (*prim. prev.*).

promjene odnosa u prometu između zračnog i vodenog, željezničkog i cestovnog, električne energije iz atomskih centrala i alternativnih (regenerativnih) izvora, promjene odnosa između razvitka dugoročno upotrebljivog auta, uvođenje gradskog lokalnog prometnog sistema (*Nahverkehrs-system*) ili poluautomatski vodenog sistema za individualni promet na autoputovima.

Takav način ophođenja primjeren je za lišavanje straha od budućnosti i osjećaja nemoći te rezignacije mladih, jer postaje jasno da je društveni i tehničko–ekonomski razvitak principijelno moguće oblikovati te da same revolucionarne promjene, poput uvođenja mikroelektronike ili genetske tehnike (*Gentechnik*), ni u kom slučaju ne determiniraju određene forme uvođenja tehnike, organizacije rada, proizvodnje i, time, prijatnje okolini. Upravo dvije spomenute tehnologije javljaju se – s obzirom na potrošnju resursa, masovnu proizvodnju, univerzalne zamjene – ne samo kao zastrašujuće futurističke sablasti nego i kao ekološki nosioci nadanja, ukoliko nisu uvedene samo radi iskorištavanja kapitala nego, u krajnjem slučaju i konsekventno, u službi socijalno i ekološki podnošljivog budućeg razvitka.

3. RAZMIŠLJANJA O DIDAKTIČKOM I METODIČKOM PRENOŠENJU

Tvrđnja o tome da se ekološka kriza mora u sljedećoj generaciji barem početi rješavati ako želimo da na ovom planetu još postoje uvjeti života dostojni čovjeka izlaže se opasnosti da bude odbačena kao crno prikazivanje i prizivanje katastrofa.

Učitelji i učiteljice u školama moraju naglasiti iskustvo, tako da učenici i učenice ne pokazuju umor ako se teme o okolini obrađuju u pojedinim predmetima. Već pojam »okolina« (*Umwelt*) naginje tome da se sam ne otkriva kao odgovarajući i samorazumljiv (stoga se sve više govori o »susvijetu« */Mitwelt/*). Tako nastaje višestruk utisak o tome da postoje značajni problemi, ali samo onda kada se govori o okolini. Ova iskustva ukazuju na to da se egzistencijalno značenje i politička razornost problematike okoline često ne uspijeva jasno prikazati. Zato ovdje preporučamo da se problematika okoline obuhvati kao dio ukupne problematike budućnosti društva i pojedinca. Jer, ako ekološka kriza zaista prijeteći budućnosti čovječanstva i planeta, tada ništa ne može biti važnije od osiguravanja budućnosti i stvaranja egzistencijalnih pretpostavki za blagodatni nastavak razvitka svijeta. »Osiguravanje budućnosti« i »oblikovanje budućnosti« pokazuju se utoliko kao ključni pojmovi odgoja za okoliš/okolinu (*Umwelterziehung*) u svakom pojedinom školskom predmetu, a osobito u predmetima političkog obrazovanja. »Oblikovanje« je oduvijek bilo suštinski lajtmotiv političkog djelovanja. Idealno shvaćeno društvo nema nikakve potrebe za oblikovanjem i djelovanjem, a time niti za politikom. Naprotiv, društvo poput našega – koje je došlo do granice razvojnih mogućnosti i čiji su uvjeti preživljavanja zaista ugroženi – ima visoku potrebu za oblikovanjem i politikom. To je politička suština problematike okoline/okoliša.

Ovdje pripada i motivacijski moment. Ako se učenicima dnevno predočava ugroženost njihove budućnosti i rapidno pogoršavanje uvjeta preživljavanja čovječanstva uslijed demografske eksplozije, razgradnje resursa, opterećenja okoline, ozonske rupe, efekta staklenika, biološkog propadanja svjetskih mora itd., to može voditi paralizirajućem strahu od budućnosti te odbijanju i potiskivanju. Ovdje se učitelj nalazi u dilemi da, s jedne strane, bez suzdržljivosti objektivno govori o ekološkoj krizi i potencijalnim opasnostima industrijskog sistema, a da, s druge strane, svojim učenicima ne sugerira besperspektivnost. Politička nastava orijentirana na budućnost, koja budućnost ne shvaća kao produženu sadašnjost, stavlja »princip

otvorenosti budućnosti« nasuprot prijetećem strahu od budućnosti i pesimizmu budućnosti. Traženje opcija i alternativa djelovanja, kako na individualnoj tako i na društvenoj razini, u središtu je zajedničkog procesa traganja i učenja nastavnika i učenika.

3.1 Kvalifikacija

Potrebna je osposobljenost za analiziranje i prepoznavanje ekoloških faktora koji prijete budućnosti, jer je osiguranje i oblikovanje budućnosti genuina politička zadaća. Isto tako potrebna je spremnost da se na individualnoj i društvenoj razini potraže političke opcije i djelatne alternative za socijalno i ekološki podnošljiv razvitak u budućnosti.

3.2 Postavljanje pitanja i metodičke upute uz materijale

M 5: sedam budućnosti prema Rüdiger Lutz

U ovom sinopsisu Rüdiger Lutz⁵ je pokušao dati kratku skicu sedam izabranih futuroloških studija. Budućnosti ne predstavljaju nikakve uzvišene utopije, nego se oslanjaju na mogućnosti razvoja društva prisutne u sadašnjosti. Utoliko one pripadaju tipu »konkretne utopije«. U nastavi se preporuča ophođenje kroz igru s ovim budućnostima: učitelj – prema Lutzovoj knjizi, koja kratko i pregnantno opisuje pojedine budućnosti – što je više moguće očigledno predočuje pojedine budućnosti. Plakati koji predočavaju budućnosti (DIN-A-2) obješeni su na školskoj ploči ili na zidu. Učitelj može pridodavati ostale budućnosti kako bi razjasnio da postoje vrlo različite razvojne mogućnosti svijeta. Tako je, naprimjer, Hoimar von Ditfurth u svojem bestselleru »Pustite nas da posadimo mladicu jabuke«⁶ razvio vrlo pesimističnu viziju budućnosti: da vrlo vjerojatno više nema nikakve budućnosti. Ova budućnost može biti pridodana kao Scenarij 8 pod nazivom »Drvce jabuke« (*Apfelbaumchen*). Scenarij 1 (Computopia) može biti obogaćen vizijom Klause Haefnera.⁷

Nastavnik dijeli učenicima dvobojne kartončice (npr. bijele i crvene). Od učenika zahtijeva da bijele kartončice prikaže na onu budućnost koja će po njihovu mišljenje uslijediti. O ovoj »vjerojatoj budućnosti« učenik piše svoje objašnjenje na kartončić. Crveni kartončić učenik kači na onu budućnost za koju subjektivno želi da se ostvari (»poželjna budućnost«) i piše na njega svoje objašnjenje. Nakon svih iskustava vrlo brzo će se pokazati da jedva postoje učenici kod kojih će se preklopiti vjerojatna i poželjna budućnost. Crveni kartončići, dakle poželjna budućnost, gomilaju se kod Scenarija 3 (Ekotopija), Scenarija 5 (Findhorn), Scenarija 7 (Gaia), a u nekim slučajevima možda i kod Scenarija 4 (Chinatown). Dovoljan broj kartončića vjerojatno će biti i kod Scenarija 1 (Computopia), Scenarija 2 (Raumkolonie), Scenarija 6 (Dallas) i Scenarija 8 (Apfelbaumchen).

Ovo iskustvo kod prisutnih vjerojatno izaziva veliku zbunjenost i pobuđuje naknadno razmišljanje. Moraju ustanoviti da se ono što su smatrali vjerojatnim i držali realističnim ne slaže s onim što su željeli i kuda bi razvitak stvarno morao ići. Nakon toga slijedi diskusija oko sljedećih pitanja:

5 Rüdiger Lutz, *Die sanfte Wende. Aufbruch ins ökologische Zeitalter*, München, 1984.

6 Hoimar vom Ditfurth, *So laßt uns denn ein Apfelbaumchen pflanzen – es ist soweit*, Hamburg, 1985.

7 Klaus Haefner, *Mensch und Computer im Jahre 2000. Ökonomie und Politik für eine human computerisierte Gesellschaft*, Stuttgart, 1984. Usporedi od istog autora: *Die neue Bildungskrise. Herausforderung der Informationstechnik an Bildung und Ausbildung*, Basel-Boston-Stuttgart, 1982.

Tablica 1 — Kratka karakteristika sedam scenarija

	Scenarij 1 <i>Computopia</i>	Scenarij 2 <i>Raumkolonie</i>	Scenarij 3 <i>Ekotopija</i>	Scenarij 4 <i>Chinatown</i>	Scenarij 5 <i>Findhorn</i>	Scenarij 6 <i>Dallas</i>	Scenarij 7 <i>Gaia</i>
Tko?	T. Nelson W. Norris M. McLuhan A. Toffler	G. K. O'Neill B. Hubbard T. Leary J. von Putkamer	E. Callenbach E. F. Schumacher A. Lovins	P. Ehrlich R. L. Meier J. R. Platt	P. Caddy M. Ferguson D. Spranger	H. Kahn N. Macchiavelli A. J. Wiener	J. Lowelock S. Brand D. Meadows
Što?	sveopće umreženi, kompjuterizirani komunikacijski i proizvodni sistemi	samostalme stanice u Zemljinoj orbiti	mala decentralizirana i samosnabdijevajuća eko-naselja i eko-regioni	multimilijunske metropole kao glazirani tiganj rasa i naroda	spiritualno orijentiranje zajednice kao New-Age Komune	privredni imperijalizam; prevlast »zapatnog sistema«; tržišna orijentacija	Zemljin ekosistem kao samorganizirano inteligentno biće
Zašto?	komunikacija, demokracija, elektronski rad u kući, automatizacija	industrijaliziranje svemira; snabdijevanje energijom; zaštita okoline; proizvodnja	ekologiziranje i prirodi primjerena proizvodnja kao okolini podnošljiv način života	demografska eksplozija; planetariziranje i internacionaliziranje nacija	spiritualizam; unutrašnji razvoj i psihički rast	maksimiranje profita, konkurentsko razmišljanje; socijalni darvinizam <i>win or lose</i>	zamjena i međuovisnost svih živih sistema Zemlje
Kako?	umreženi postojeći sistemi i opće digitaliziranje	<i>space shuttle</i> za izgradnju svemirske kolonije; postupni plan za izgradnju svemirske platforme	decentraliziranje; izgradnja i razvitak prirodi primjerenih proizvodnih i životnih formi	tolerancija i miješanje umjesto stvaranja geta	spiritualna disciplina i oslanjanje na »unutrašnje vrijednosti«	ubrzanje privrednog rasta; samoregulacija »slobodnog tržišta«; rein-dustrijaliziranje	globalno koordiniranje svih ekološki relevantnih aktivnosti
Kome koristi?	proizvođači softwera i hardwera; <i>computerfreaks</i>	svemirska industrija i vojni sistemi kao i kapitalno-sposobni koncerni	ekološki i oni koji su naučili da se sami snabdijevaju	socijalna interakcija i intelektualna razmjena	»postmaterijalistički« i »novi senzitivisti«	krupni koncerni, banke, industrija, kapitaliska aristokracija	»čovječanstvo« u cjelini, sadašnje, prije svega oštećene zemlje
Kome šteti?	siromašnom svijetu Juga; distanca prema ind. zemljama raste	trećem i četvrtom svijetu jer je isključen iz ovog razvika	multinacionalnim koncernima jer se živi dobrovoljno »siromaštvo«	»puristima« i nacionalistima; separatistima i pustinjacima	materijalistima i praktičistima čije ponašanje postaje beskorisno	onima bez imanja, idealistima koji ne žele prestat s borbom	nacionalistima i specijalnim industrijskim granama

(Izvor: Rüdiger Lutz, Die sanfte Wende, München, Kösel-Verlag, 1984, str. 176)

– koje su to pokretačke i usmjeravajuće snage koje vode društveni razvitak u neželjenom smjeru,

– kako možemo utjecati na razvitak, a da poželjna budućnost sadrži njegove pozitivne elemente?

Ovo uvođenje u problematiku, koje može stajati i na početku skicirane nastavne jedinice, razvija visoku motivaciju da se razjašnjavaju osnove našeg političkog, ekonomskog i društvenog sistema te da se potraže političke strategije preživljavanja i ekološke razvojne mogućnosti.

M 6: pet scenarija budućeg razvitka

Sličan pristup kao u M 5 slijedi James Robertson⁸ sa svojih pet scenarija. Ovdje se ne radi toliko o sadržajnom razobličavanju svjetskih modela, nego o stajalištima duha i pozicijama koje stoje u osnovi svakog pojedinog scenarija. Robertson pita: »Koja verzija budućnosti, prema vašem mišljenju, dolazi nakon one koja će se stvarno dogoditi?«.⁹ Ovdje bi ipak trebalo uslijediti prethodno pitanje o tome kroz koje će društvene grupe, partije, saveze, ali i pojedince koji stoje iza scenarija s pretpostavljenim osnovnim pozicijama ti scenariji biti reprezentirani (osobito pitanje o tome koji će se razvojni model, od različitih modela koje u parlamentu zastupaju različite partije, zastupati). Budući da se Robertson jednoznačno opredijelio za peti scenarij kao za jedinu smislenu i razumnu razvojnu perspektivu, zaključno bi se diskutiralo pitanje kroz koje ekonomske, političke, tehničke, pravne itd. mjere i promjene može biti ostvareno »transindustrijsko društvo«, kojemu on teži.

Najveći broj ljudi tendira jednom od sljedećih pet scenarija. Svaki pojedini od tih pet scenarija mnogi ljudi smatraju jednim realističnim. Što Vi osjećate i mislite o tome? Koja verzija budućnosti slijedi? Što će se stvarno dogoditi?

1. Sve–kao–što–je–i–bilo verzija

Budućnost će – tako se smatra – biti u suštini takva kakva je sadašnjost i prošlost. I nadalje će biti kriza i promjena, problema i nesreća. Problemi industrijskih zemalja Europe, Sjeverne Amerike i čitavog svijeta neće se u suštini promijeniti. To se odnosi i na način suočavanja s ovim krizama. Opće ponašanje i pogledi čovjeka također jedva da će se mijenjati. Ovakav pogled može važiti kao jedini realistični način približavanja dnevnim praktičnim problemima smislenom nastavljanju sadašnjosti. To je pogled pragmatičnih ljudi: poduzetnika, uspješnih menagera krize, umjerenih reformista, ljudi koji su zadovoljni svojom sadašnjom pozicijom i budućim izgledima unutar postojećeg sistema. Tu su još defetisti, cinici i šverceri, koji doduše kritiziraju sadašnje stanje stvari, ali su istovremeno uvjereni da se ništa ne može promijeniti i stoga nisu spremni išta pokušati.

2. Propast

Propadanje je upravo počelo. Ne postoji nikakva realna alternativa atomskom ratu, povećanju nemira, gladi, zarazama, bijedi, tegobama, bolestima i kriminalu u nacionalnim i internacionalnim razmjerima. Ovaj pogled može se predočiti kao jedino realistično vrednovanje naših budućih perspektiva. Njemu pristaju mirni i promišljeni

8 James Robertson, *Die lebenswerte Alternative. Wegweiser für eine andere Zukunft*, Frankfurt am Main, Fischer Verlag, 1979, str. 12–15, skraćeno.

9 J. Robertson, isto, str. 12.

ljudi, koji su promozgali o mogućnostima i više ne vide nikakav smisao u tome da oni sami ili netko drugi nešto poduzme. Oni pak privlače pesimiste, prodavače oprosta, propovjednike, proroke nevolja, kojima je veliko zadovoljstvo druge gurnuti u nemir i koji sami sebe rado vide u središtu. Taj pogled prihvaćaju i oni čiji doživljaji osobnog neuspjeha potamnjuju njihovo mišljenje o svijetu.

3. Konzervativno–totalitarna budućnost

Ovaj se scenarij slaže s prijašnjim u tome da je rizik propasti veoma realan, ali drži da se prijeteći zalazak može dogoditi kroz autoritarni oblik vladanja. Ljudi koji dijele ovo stajalište ukazuju na nastupanje autoritarnih režima u ranijim kriznim vremenima – Julije Cezar i August nakon propasti Rimske Republike, Napoleon nakon francuske revolucije, Hitler nakon Weimarske Republike u Njemačkoj, Staljin nakon ruske revolucije – i u tome vide dokaz da se ljudi u nemirnim vremenima okreću autoritetu. Oni konstatiraju da nestašica i prenapučenost vode u situaciju u kojoj će se previše ljudi svađati oko malo prirodnih izvora. Jedino rješenje za ovu »svjetsku tragediju«, u kojoj nekontrolirana individualna pohlepa razara raspoloživa bogatstva, jest konzervativno–totalitarno rješenje, koje je u skladu s *Hobbesovim* prijedlogom: svoju slobodu moramo žrtvovati jednoj nadređenoj moći, silom iznuditi pravo i red, a ograničena substancijalna sredstva pravedno raspodijeliti jer će naš život inače biti siromašan, odvratat, brutalan i kratak. I ovaj način gledanja može biti uvjerljiv kao jedina realistična buduća perspektiva. On odgovara onim ljudima koji vjeruju da bi u neredu izgubili više nego u okviru vladavine nekog diktatora. Ovo će stanovište zastupati i ljudi s autorativnim i dominirajućim temperamentom, takvi ljudi koji na druge gledaju s visine (»Ljudska se priroda ne da izmijeniti«) kao i ljudi koji sebe ubrajaju u one koji vladaju, a ne one kojima se vlada.

4. Hiper–ekspanzionistička budućnost

Ovo stanovište tvrdi da možemo izići iz naših današnjih problema ubrzamo li super-industrijske tendencije zapadnih društava, osobito efikasnom primjenom znanosti i tehnologije. Kolonizacija svemirskog prostora, atomska energija, elektronska obrada podataka i genetsko upravljanje mogu nas osposobiti da prevladamo geografske, energetske i biološke granice te da otkrijemo nove sfere inteligencije. Ovakav način gledanja odgovara optimističnom, energičnom, častohlepnom, slavoljubivom i takmičarski orijentiranom čovjeku, kojemu više znači privredni i tehnički uspjeh nego osobni i socijalni rast i razvitak. To su često ljudi koji vole igračke i koji žive u svijetu ideja. Za mnoge umjerene ljude današnjice, osobito u Sjevernoj Americi i Europi, ovo je jedina predočiva forma budućeg razvitka – i k tome uzbudljiva perspektiva.

5. Razumna, ljudska i ekološka budućnost

Ovaj način gledanja temelji se na pretpostavci da je umjesto ubrzanja sadašnjeg razvitka nužna promjena smjera. Kao što sam rekao na jednom drugom mjestu, ključ za budućnost nije u ubrzanoj ekspanziji, nego u ravnoteži – ravnoteži u nama samima, između nas i drugih ljudi te između čovječanstva i prirode. Buduća ekspanzija započet će u psihološkom i socijalnom području: odlučujuće sadašnje granice i konfliktne polja jesu socijalne i psihološke vrste i ne odnose se toliko na ekonomski i tehnički razvitak. Jedina realistična perspektiva leži u našoj sposobnosti da učimo kako zajedno živjeti na ovom malom i prenapučenom planetu. Zasigurno će doći do procesa decentralizacije, a ne do daljnje centralizacije. Samo takva organizacija može

ponuditi ljudima maksimalne pretpostavke za ispunjeno samoostvarivanje. Mi bismo trebali poraditi na društvu koje uči i planira – »transindustrijskom društvu«, prema **Willis Harmann**. Ovakvo gledište odgovara optimističnom, angažiranom i promišljenom čovjeku, koji odbija prve četiri alternative kao nerealistične ili kao neprihvatljive i prihvaća postojanje boljih mogućnosti. Učtivo se mora reći i to da su i mnogi osobenjaci pristalice ovog stajališta.

Preveo: Ivan Cifrić